

EUROPOS SOCIALINIS TYRIMAS IR POLITOLOGINĖS ANALIZĖS GALIMYBĖS¹

2008 m. Lietuvoje pradėtas vykdyti Europos socialinis tyrimas (*European Social Survey*, ESS) tęsiamas toliau. 2012 m. pabaigoje įgyvendinama jau 6-oji ESS banga. Joje ypač daug dėmesio skiriama Lietuvos gyventojų socialinėms ir politinėms nuostatoms bei požiūriams.

Europos socialinio tyrimo istorija ir metodologija

Europos socialinis tyrimas yra viena iš svarbiausių tarptautinių apklausų, kurios metu renkama informacija apie žmonių nuostatas, vertybes ir elgsenos modelius daugiau nei trisdešimtyje Europos šalių. Pagrindiniai ESS tyrimo tikslai yra: 1) fiksuoti ir interpretuoti besikeičiančias Europos visuomenių nuostatas ir vertybes bei stebėti, kaip jos sąveikauja su kintančiomis Europos politinėmis ir institucinėmis struktūromis; 2) kurti ir tobulinti pažangius tarpkultūrinių apklausų atlikimo metodus Europoje ir pasaulyje. Kad surinkta informacija leistų palyginti įvairias šalis, visose dalyvaujančiose šalyse apklausoje taikomi aukščiausi imčių sudarymo, grįžtamumo procento, klausimynų sudarymo ir vertimo, duomenų rinkimo ir kitų procedūrų standartai. 2005 m. ESS buvo apdovanotas Europos Sąjungos Dekarto prizų už radikalias inovacijas tarpkultūrinių apklausų vykdymo srityje. ESS kol kas yra vienintelis socialinių mokslų srities projektas, laimėjęs šį prestižinį apdovanojimą.

¹ Informacija parengta Kauno technologijos universiteto Politikos ir viešojo administravimo institutui vykdant projektą „Europos socialinis tyrimas: šiuolaikinės Lietuvos visuomenės nuostatos, vertybės ir elgsena“, kuri finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. MIP-022/2012).

2010 m. tuometis ESS pagrindinis tyrėjas ir tarptautinis koordinatorius Rogeris Jowellas, kuriam 2008 m. už nuopelnus socialiniams mokslams Didžiojoje Britanijoje buvo suteiktas sero titulas, teigė, kad „mokantis iš kitų gerai žinomų tarptautinių tyrimų, tokių kaip Eurobarometras, Europos vertybių tyrimas, Pasaulio vertybių tyrimas ir Tarptautinė socialinio tyrimo programa, patirties, ESS sugebėjo sukurti tokį modelį ir metodologiją, kurie užtikrino tikslus ir ekvivalentiškus matavimus 34-iose skirtingose šalyse ne tik tarpusavyje, bet ir laike. Tik griežtas minėtos metodologijos įgyvendinimas visose šalyse leidžia pasiekti pagrindinį ESS tikslą – stebėti ir fiksuoti, kaip Europos gyventojai mato save, vieni kitus ir savo kolektyvinį pasaulį“².

Kadangi ESS strategija reikalauja, kad kiekviena tyrime dalyvaujanti šalis stropiai laikytųsi bendrai nustatytų reikalavimų, šio tyrimo metu sukuriama ypač kokybiški ir patikimi palyginamieji duomenys. ESS surinkti duomenys buvo ir yra plačiai naudojami Europos Komisijos, nacionalinių vyriausybių, politikos analitikų ir analizės centrų, politikų, žurnalistų ir mokslininkų. Net keliasdešimt tūkstančių žmonių yra užsiregistravę kaip atvirai prieinamų ESS duomenų vartotojai, o ESS duomenų pagrindu yra paskelbta daugybė straipsnių mokslo žurnaluose, monografijų ir konferencijų pranešimų.

ESS vykdomas jau dešimt metų – nuo 2002 m. įgyvendintos penkios kas dvejus metus vykstančios tyrimo bangos, kurių kiekvienos metu apklausta po daugiau nei 1 500 respondentų iš kiekvienos dalyvaujančios šalies. Lietuva prie ESS prisijungė 2008 m. ir yra įgyvendinusi 2 tyrimo bangas. ESS tyrimus Lietuvoje atlieka Kauno technologijos universiteto Politikos ir viešojo administravimo institutas.

Kiekvienos ESS bangos klausimyną sudaro nuolatiniai, kiekvienoje bangoje pasikartojantys klausimai, ir kintantys klausimai, skirtingi atskirose bangose. Nuolatiniai ESS klausimai yra apie žiniasklaidos vartojimą, socialinį pasitikėjimą, politiką (domėjimasis politika, pasitikėjimas politinėmis institucijomis, politinis dalyvavimas, partinės ta-

² Jowell R., „Europos socialinis tyrimas: sveika, Lietuva!“, *LiDA info* 4, 2010, p. 1.

patybės, politinės ideologijos), politinių, socialinių ir ekonominių institucijų efektyvumą, asmeninį saugumą, socialinę gerovę, laisvalaikio praleidimą, sveikatą, bendražmogiškąsias vertybes. Respondentams taip pat užduodama daug socialinių demografinių klausimų ne tik apie juos, bet ir apie jų partnerius bei tėvus.

Nuo ESS įgyvendinimo Lietuvoje pradžios gyventojams buvo užduoti klausimai šiomis temomis:

- 2008 m. įgyvendintoje 4-ojoje bangoje – *Diskriminacijos dėl amžiaus apraiškos ir patirtys ir Požiūriai į socialinę gerovę kintančioje Europoje*;
- 2010 m. įgyvendintoje 5-ojoje bangoje – *Šeima, darbas ir gerbūvis: ekonominio nuosmukio pasekmės ir Pasitikėjimas kriminaliniu teisingumu Europoje*.

Pagrindinės 2012 m. 6-osios ESS bangos klausimyno temos yra *Asmeninis ir socialinis gerbūvis* bei *Demokratijos supratimas ir vertinimas Europoje*.

ESS klausimyno modulis Politika

ESS klausimyno modulio *Politika*, kartojamo kiekvienoje ESS bangoje, tikslas – ištirti europiečių požiūrį į politinį gyvenimą, politinės sistemos funkcionavimą ir atskleisti politinio dalyvavimo formas. Šį klausimyno modulį sudaro 47 klausimai. Europiečių teiraujamasi, kiek jie domisi politika, ar jiems dažnai politika atrodo tokia sudėtinga, kad jie sunkiai suvokia, kas iš tiesų vyksta. Respondentams taip pat pateikiamas klausimas, ar jiems sunku susidaryti nuomonę politiniais klausimais. Lietuvoje ir kitose ESS dalyvaujančiose šalyse tiriamas respondentų pasitikėjimas nacionaliniu parlamentu, teisine sistema, policija, politikais, politinėmis partijomis, Europos Parlamentu, Jungtinėmis Tautomis.

Respondentų elgsena nacionalinių rinkimų metu – tai dar viena ESS klausimyno tema. Pirmiausia respondentų klausiama, ar jie balsavo paskutiniuose parlamento rinkimuose. Mūsų šalyje taip pat

tiriama, ar respondentai balsavo už kurį nors kandidatų – partinį ar koalicinį – sąrašą ir už kurį nors vienmandatės apygardos kandidatą pirmajame rinkimų ture. Balsavusiųjų prašoma nurodyti, už kurį sąrašą ir už kurios partijos kandidatą jie atidavė savo balsą. Klausiama, ar respondentai balsavo už kurį nors vienmandatės apygardos kandidatą antrajame rinkimų ture ir prašoma balsavusius asmenis nurodyti, kurios partijos kandidatai sulaukė jų paramos.

Siekiant ištirti europiečių politinio dalyvavimo būdus, respondentų klausiama, ar per pastaruosius 12 mėnesių jie kreipėsi į politikus ar valdžios atstovus, dirbo politinėje partijoje ar kitoje organizacijoje, dalyvavo politinėje kampanijoje, pasirašė peticiją, dalyvavo demonstracijoje ar boikotavo tam tikrus produktus.

Apklauskos metu taip pat tiriamas Lietuvos ir kitų Europos šalių gyventojų požiūris į politines partijas ir vertinamas dalyvavimas jų veikloje. Aiškinamasi, ar yra partija, kuri respondentams artimesnė nei kitos partijos. Tada prašoma nurodyti, kuri tai politinė organizacija, ir įvertinti, kiek ji respondentams yra artima. Klausiama, ar respondentai yra kurios nors politinės partijos nariai ir prašoma nurodyti, kurios partijos nariai jie yra. Taip pat užduodamas klasikinis klausimas – tiriama europiečių pozicija „kairės – dešinės“ skalėje.

Toliau yra vertinamas Europos šalių gyventojų pasitenkinimas savo dabartiniu gyvenimu, dabartine šalies ekonomine situacija, dabartinės vyriausybės darbu ir kaip demokratija veikia jų šalyje. Prašoma, kad respondentai pareikštų nuomonę apie dabartinę savo šalies švietimo ir sveikatos apsaugos sistemų būklę. Taip pat respondentų klausiama, ar jie pritaria, kad valdžia turėtų imtis priemonių pajamų skirtumams sumažinti; gėjams ir lesbietėms turėtų būti leista gyventi taip, kaip jie nori; politinės partijos, norinčios sugriauti demokratinę sistemą, turėtų būti uždraustos, ir kad šiuolaikinis mokslas yra pajėgus išspręsti aplinkosaugos problemas.

Apklausa taip pat siekiama išsiaiškinti europiečių nuomonę apie užsieniečius, atvažiuojančius gyventi į jų šalį. Lietuvos atveju tiriama nuomonė, ar reikėtų leisti tos pačios rasės ar etninės grupės žmo-

nėms, kokių dauguma gyvena Lietuvoje, atvykti ir gyventi Lietuvoje. Toliau klausama priešingai, ar reikėtų leisti kitos, nei daugumos Lietuvos gyventojų, rasės ar etninės grupės žmonėms atvažiuoti ir gyventi mūsų šalyje. Aiškinamasi nuomonė apie žmones iš neturtinųjų šalių, esančių už Europos ribų. Pateikiamas klausimas, ar apskritai Lietuvos ekonomikai yra gerai ar blogai, kad žmonės iš kitų šalių atvyksta čia gyventi, ir ar tokie žmonės daugiau griauna Lietuvos kultūrą, ar ją turtina. Klausimyno modulio *Politika* pabaigoje Lietuvos gyventojų prašoma atsakyti, ar Lietuva dėl žmonių, atvykstančių čia gyventi iš kitų šalių, tampa blogesnė, ar geresnė vieta gyventi.

ESS klausimyno modulis Demokratijos supratimas ir vertinimas Europoje

ESS 6-oje bangoje į tyrimo klausimyną pirmą kartą įtrauktas kintantis modulis *Demokratijos supratimas ir vertinimas Europoje*. Šiuos klausimus parengė tarptautinė mokslininkų grupė, vadovaujama prof. Hanspeterio Kriesi iš Ciuricho universiteto. Naujasis klausimyno modulis sukurtas siekiant ištirti Europos šalių piliečių įsitikinimus ir lūkesčius, kokia demokratija turėtų būti ir kaip europiečiai vertina demokratijos būklę savo šalyse. Šį klausimyno modulį sudaro 45 klausimai.

Respondentams pirmiausia pateikiami klausimai apie rinkiminės konkurencijos užtikrinimo svarbą renkant nacionalinio parlamento narius. Europiečiai turės įvertinti, kiek demokratijoje apskritai yra (ne)svarbu, kad nacionaliniai rinkimai būtų laisvi ir sąžiningi; kad rinkėjai aptartų politiką su savo pažįstamais prieš nusprendami, už ką balsuoti; kad skirtingos politinės partijos ir kandidatai siūlytų vieni kitų atžvilgiu aiškius pasirinkimus; kad opozicinės partijos ir žiniasklaida galėtų kritikuoti valdžią. Toliau apklausos metu respondentų bus prašoma atsakyti, ar yra (ne)svarbu, kad žiniasklaida piliečiams pateiktų patikimą informaciją, padedančią vertinti valdžią; kad būtų saugomos mažumų teisės; kad piliečiai galėtų tarti galutinį žodį svarbiausiais politiniais klausimais tiesiogiai dėl jų balsuodami referendumuose; kad

imigrantai, iš karto tapę piliečiais, gautų teisę balsuoti nacionaliniuose rinkimuose; kad teismai su visais elgtųsi vienodai, taip pat kad jie galėtų sustabdyti valdžią, kai ši viršija savo įgaliojimus. Respondentų taip pat bus klausiama nuomonės, ar demokratijoje apskritai yra (ne) svarbu, kad valdančios partijos būtų nubaudžiamos per rinkimus, jei blogai atliktų savo darbą; kad valdžia saugotų visus piliečius nuo skurdo, paaiškinant savo sprendimus rinkėjams, imtųsi priemonių pajamų lygio skirtumams mažinti; kad politikai, prieš priimdami sprendimus, atsižvelgtų į kitų Europos šalių valdžios nuomonę.

Respondentų taip pat bus prašoma įvertinti tų pačių demokratijos elementų svarbą konkrečiai savo nacionalinių valstybių politinio gyvenimo kontekste: ar rinkimai Lietuvoje yra laisvi ir sąžiningi; rinkėjai Lietuvoje aptaria politiką su savo pažįstamais prieš nusprendami, už ką balsuoti, ir t. t. Taigi klausimyno struktūra yra tokia, kad pirmiausia būtų galima įvertinti europiečių įsitikinimus, kokia, jų nuomone, turėtų būti „gera ir kokybiška“ demokratija, o vėliau ESS dalyvaujančių šalių gyventojai turėtų galimybę įvertinti demokratijos kokybę savo kraštuose.

Apklaustos metu bus tiriamas ir bendras europiečių požiūris į tai, kiek demokratijoje apskritai yra svarbu kiekvieno asmens teisė atvirai reikšti savo politines pažiūras, net jei jos būtų kraštutinės. Respondentų kiekvienoje ESS dalyvaujančioje valstybėje bus klausiama, ar šiandien jų šalyje kiekvienam yra leidžiama atvirai reikšti savo politines pažiūras, net jei jos yra kraštutinės. Visiems europiečiams uždavus klausimą, ar demokratijai apskritai yra (ne)svarbu, kad tiems, kurių politinės pažiūros yra kraštutinės, būtų neleidžiama jų reikšti atvirai, vėl grįžtama prie situacijos konkrečioje šalyje įvertinimo.

Kartais valdžios ir daugumos žmonių nuomonės dėl to, kas galėtų būti geriausia šaliai, skiriasi. Todėl į ESS klausimyno modulį *Demokratijos supratimas ir vertinimas Europoje* įtraukti klausimai, leisiantys įvertinti respondentų nuomonę, kaip valdžia turėtų elgtis, jei jos ir piliečių nuomonės nesutampa. Pirmiausia bus tiriamas, kiek demokratijoje yra (ne)svarbu, kad valdžia pakeistų savo numatytą politiką

atsižvelgdama į tai, ką mano dauguma žmonių. Tada bus prašoma įvertinti valdžios elgesį atsižvelgiant į daugumos žmonių nuomonę atskirose valstybėse. Taip pat bus vertinama europiečių nuomonė, kiek yra (ne)svarbu demokratijoje, kad valdžia laikytųsi savo numatytos politikos nepaisydama to, ką mano dauguma žmonių. Tada kitų Europos šalių ir konkrečiai Lietuvos atveju bus analogiškai klausiamą, ar dažnai šiandieninė Lietuvos valdžia pakeičia savo numatytą politiką atsižvelgdama į tai, ką mano dauguma žmonių.

Apklausos pabaigoje bus tiriamas europiečių požiūris į politinių partijų, dalyvaujančių formuojant vykdomąją valdžią, skaičių. Klausimai respondentams leis įvardyti, kiek demokratijoje apskritai yra (ne)svarbu, kad vyriausybę sudarytų viena partija arba dviejų ar daugiau politinių jėgų koalicija. Paskutiniaisiais dviem klausimais bus tiriamas respondentų informuotumas apie vyriausybės formavimo specifiką nacionalinėse valstybėse.

Lietuvos politologai ir kiti mokslininkai savišvietos, mokymo bei mokslo tikslais gali naudotis 2009 m. spalį–2010 m. sausį (ESS 4-oji banga) ir 2011 m. gegužę–rugpjūtį (ESS 5-oji banga) atliktų Lietuvos gyventojų reprezentatyvių apklausų duomenimis, kurie prieinami Lietuvos HSM duomenų archyvo (LiDA) apklausų duomenų kataloge (<http://www.lidata.eu/ESS>). ESS 6-osios bangos duomenys Lietuvos tyrėjams bus prieinami nuo 2014 m. Visi Europos socialinio tyrimo duomenys anglų kalba yra pasiekiami ESS duomenų archyvo kataloge (<http://ess.nsd.uib.no>).

*LIGITA ŠARKUTĖ,
GIEDRIUS ŽVALIAUSKAS*